

KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Bírói jogértelmezés és nyelvi pragmatika

A doktori értekezés tézisei

Dr. Tahin Szabolcs

Témavezető:
Dr. Tóth J. Zoltán egyetemi tanár
Budapest, 2024

I. A kutatás célja

Egy nemrégiben megjelent monográfia szerint a jogi gondolkodásunkban időszerű lenne felülvizsgálni az írott jog és a jogértelmezés egymáshoz fűződő viszonyát. Ehhez azonban olyan modellben kell gondolkodnunk, amely a joggyakorlatot és a bírók társadalmi szerepét az eddigieknél nagyobb súllyal veszi figyelembe (Menyhárd 2015: 245-250). Az értekezésben bemutatott nyelvi pragmatikai modell alkalmazása ezt a célt szolgálja: egy lehetséges leírást kíván adni arról, hogy a hagyományos – szöveghű - elképzeléseinkhez képest miként gondolkozhatunk másként a bírói jogértelmezésről.

A jogi gondolkodásunkban máig erős paradigmaként érvényesül az a törvényt pozitivisták felfogása, amely szerint a bíró kizárólag a jogszövegekből merítheti a jogot (Pokol 2001: 284, Jakab 2011: 86–94). E szemlélet alapja egy „nyelvi babona” (Kenesei 2003: 63.), amely szerint egy írott szöveg üzenete pusztán annak nyelvi tartalmából kalkulálható. E nyelvi paradigmából akkor mozdulhatunk ki, ha rámutatunk, hogy ezek az elképzeléseink milyen nyelvi előfeltevéseken alapulnak. Ez indokolja a disszertáció nyelvelméleti kiindulópontját.

A nyelvelmélet és a jogértelmezés kölcsönös egymásba fonódása a tengerentúli jogelméletben elfogadott tudományos alapvetés. Az angolszász-amerikai jogelmélet „nyelvi fordulata” azon a belátáson nyugszik, hogy a jogról és jogértelmezésről való tudásunk kereteit egyaránt a nyelv szemléletünk jelöli ki (Marmor & Soames 2011: 1-14, Goodrich 1987: 9-83). E kutatások azzal a paradigmaváltó igénnyel léptek fel, hogy a szövegközpontú jelentéskoncepciókat a nyelvhasználók társas interakcióján alapuló jelentésemelletekkel váltsák fel. E jogelméleti paradigmák szerint a jogszövegek jelentése e folyamatokon keresztül formálódik, a jog tartalma tehát a jogalkotó és a jogalkalmazó közötti kommunikációs stratégiákban rajzolódik ki (Marmor 2014: 45-50, Skoczeń 2019: 31-33).

Kutatási hipotézisem, hogy a hazai elméletnek is számolnia kell a jogtudomány „nyelvi fordulatával”, ezért fontos, hogy a nyelv és a jog területének kölcsönös egymásba fonódását itthon is behatóbban tanulmányozzuk. Az értekezés ezért azt vizsgálja, hogy a nyelvi pragmatika miként helyezheti új megvilágításba a hazai bírói jogértelmezést, végső soron tehát arra a kérdésre keres választ, hogy miként formálódik a bírói jogértelmezésben megtestesülő *élő jog*.

A kutatási téma nemcsak nyelvelméleti elköteleződésből ered. E vizsgálatokat az Alaptörvény 28. cikkébe kodifikált értelmezési szabály normatív előírásai is indokolják. A 28. cikk a szöveghű jogértelmezés helyébe a célelvű (célkutató) értelmezési kánont helyezte, ami „legálissá” teszi azokat a jogértelmezési technikákat is, amelyek nem csak a jog szövegszerű forrásain alapulnak.

Az Alaptörvény 28. cikkének szövege Richard Ekins „aluldetermináltsági tézisét” látszik visszaigazolni (Ekins 2021: 196). Eszerint egy jogi norma szövege még akkor is csak a jogalkotói üzenet „csontvázának” tekinthető, ha egyébként a szemantikai tartalma világos. Az

Alaptörvény 28. cikke a jogértelmezés során lényegi szerepet tulajdonít a jogszövegen kívüli faktoroknak. Eszerint a jogszabály szövegéhez a (i) jogalkotói célok, (ii) jogalkotói elköteleződések (józan ész, jóerkölcs, gazdaságosság, közjó) és (iii) Alaptörvénybe foglalt alapjogok/értékek felől kell közelíteni. Óhatatlanul felmerül tehát a kérdés, hogy miként írhatók le és milyen szerepet játszanak a jogértelmezésben ezek, a jogszövegben nem mindig látható elemek. És egyáltalán: a jogalkotói szándék/cél miként tárható fel, ha elfogadjuk, hogy az nem azonos az explicit jogszöveggel.

A nyelvi pragmatikai kutatások a jogi nyelvhasználatot különböző szituációkban kutatják, ahol más-más résztvevő között zajlik nyelvi diskurzus. Izabela Skoczeń szerint legalább öt ilyen beszédhelyzet azonosítható (Skoczeń 2019: 2,12).

- (i) a jogalkotó testületen belüli kommunikáció
- (ii) a jogalkotó és a bíróságok közötti nyelvi kommunikáció
- (iii) valamely jogi eljárás részvevői közti kommunikáció
- (iv) a jogalkotó és a laikusok közötti kommunikáció
- (v) a magánautonómiát szabályozó aktusok (szerződések, szándéknyilatkozatok, megállapodások, végrendeletek stb.) résztvevői közötti kommunikáció.

A hazai jogirodalomban lezajlott kutatások egyfelől a rendőrségi kihallgatásokon, bírósági tárgyalótermekben zajló diskurzusok pragmatikai-nyelvészeti elemzését végezték el (Vinnai 2011, Varga 2022). Más szerzők a nyelvi bűncselekmények (rágalmazás, felbujtás, fenyegetés stb.) területén végeztek behatóbb vizsgálatokat (Gyurik 2023, Vinnai 2019: 438-449), míg van olyan, úttörőnek számító tanulmány, amely a bíróságok határozati érvelését vizsgálja a nyelvi pragmatika eszközeivel (Fábián 2020: 44-65). Mindemellett több olyan szöveg és monográfia jelent meg, amely csak elméleti irányultságú, ezekben a gyakorlati-empirikus kutatások kisebb volumennel jelennek meg (Szabó 2015: 179-188, Szabó: 2018, Szabó 2001: 98–101, Szabó-Varga 2000).

A hazai jogirodalomban a jogalkotó és a bíróságok közötti kommunikáció (vö.: Skoczeń (ii)-ik pontja) nyelvi pragmatikai leírására eddig alig került sor. A doktori értekezésben helyt kapó elemzések ezt a beszédhelyzetet vizsgálják. A tárgykörben már született néhány elméleti tanulmány, amely a nyelvi pragmatika és a jogértelmezés kapcsolatának elméleti eredményeit ismerteti, főként Andrei Marmor munkásságát (Fröhlich 2017: 125-136, Fröhlich 2012: 142-158). Ezek az elméleti szövegek azonban a nyelvi pragmatikai vizsgálatok hazai jogértelmezési gyakorlatban jelentkező konzekvenciáit nem vonták le. A nyelvi pragmatika és a bírói jogértelmezés elméleti összekapcsolásáról eddig csak a szerző tollából jelent meg néhány tanulmány (Tahin 2020, Tahin 2021 (a), Tahin 2021 (b), Tahin 2022, Tahin 2023).

Az amerikai jogtudományban a jogalkotó és a bíróságok közötti kommunikációs folyamatok pragmatikai vizsgálata magától értetődő, mert a common law országokban a bíróságok jogértelmezésének nagyobb a jogformáló ereje, mint a kontinentális jogban.

A common law és a kontinentális jogrend szigorú elhatárolása ma már nem tartható. A hazai korlátozott-precedensrendszer bevezetése számos jegyben közelíti a jogrendünket az angolszász rendszerekhez, ami felveti a pragmatikai vizsgálatok igényét a hazai jogrendben is. Az általam felhasznált amerikai szakirodalom azt mutatja, hogy az angolszász jogi nyelvi pragmatikát is ugyanazok a kérdések foglalkoztatják, mint amelyek a hazai jogéletben felmerülnek a bírói jogértelmezés területén. Nincs akadálya tehát, sőt indokolt e nyelvelméleti megfontolások működtetése a hazai jogrendet érintően is.

II. A kutatás módszere

Az értekezés elméleti alapját magyar és angol nyelven megjelent pragmatikai nyelvelméleti szövegek képezik. Itt főként H. Paul Grice brit nyelvfilozófus társalgáselméletéből indultam ki. A jogi nyelvi pragmatikai kutatások eredményeit angol nyelvű szakirodalom alapján mutatom be. A disszertáció gerincét Anrdei Marmor, Peter M. Tiersma, Aharon Barak és Izabela Skoczen jogfilozófusok elméleti megfontolásai adják. Az idegen nyelvű szakirodalom felkutatásában nagy segítségemre voltak a Heinonline és az Academia.edu adatbázisok.

Az empirikus kutatásaim kiinduló pontját a hazai élő jog szövegtárháza adta. A vizsgálat alapját a Bírói Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai eseti döntések, jogegységi határozatok, valamint az Alkotmánybíróság hivatalos lapjában megjelent alkotmánybírósági határozatok képezték. Az angol nyelvű eseti döntéseket a Lexisnexis adatbázisból vagy a jogelméleti munkákban idézett eredeti - szó szerinti - textusból szerepeltettem.

Az értekezés II. fejezete („A bírói jog rövid története és nyelvi reprezentációi”) a bírói jog elmúlt 150 évben lezajlott jelentésváltozásait tekinti át. E fejezet reprezentációtörténeti módszert alkalmaz annak bemutatására, hogy a nyelvi pragmatikai modellhez hasonló gondolkodásmód a múlt századi „klasszikus” jogtudósaink (Szászy-Swarcz, Grosschmid, Szladits) jogszemléletében már megjelent. A 1960-as években vezető nyelvészeti diszciplínává váló nyelvi pragmatika elgondolásának alkalmazása tehát nem idegen a jogi hagyományainktól.

Az értekezés III-VI. fejezetei a jogszövegek nyelvi jellemzőivel, azok nyelvi kitettségével, illetve a nyelvi pragmatika alapfogalmainak leírásával foglalkozik. E leírások során a disszertáció nézőpontja mindvégig az „alkalmazott tudomány” tartományában marad, arra törekszik, hogy a hazai és angolszász jogéletből vett példákkal támassza alá a megállapításait.

A VII. fejezetben a bíróságok és a jogalkotó közti kommunikáció diskurzusszerkezetét mutatom be, míg a VIII. fejezetben - egy legfelsőbb bírósági és egy alkotmánybírósági határozat szoros olvasása mellett - kiemelt figyelmet kap a nyelvi pragmatikához szorosan kötődő beszédaktuselmélet alapvetéseinek bemutatása.

A IX. fejezet „szoros olvasással” mutat rá arra, hogy az Alaptörvény 28. cikkének egy lehetséges értelme feltárható a nyelvi pragmatika fogalomkészletével is. Az értekezés záró (X-

XII.) fejezetei kizárólag a hazai a jogéletből vett paradigmaticus példákön mutatják be, hogy a jog formálódása a jogalkotó és a bíróságok társas interakciójával valósul meg.

A disszertáció nyelvi pragmatikai szövegelemzése kúriai és alkotmánybíróági határozatok kritikai-szövegközeli olvasatára irányulnak. A módszer középpontjában az áll, hogy a nyelvi pragmatika elméleti apparátusát mozgósítsam, és bemutassam, hogy a nyelvelmélet látszólag idegennek tűnő tudományterülete termékeny interdiszciplináris kapcsolódási pontokat tud felmutatni a hazai bírói jogértelmezés területével.

Az értekezés látószögét mindvégig egyfajta „metanézőpont” határozza meg. Nem valamely jogterületet, szakjogági részproblémát ír le, inkább arra kérdez rá, hogy milyen nyelvi-értelmezésméleti előfeltevések, habituális beidegződések határozzák meg a hazai jogszöveg-értelmezést.

Az elemzéseim fókuszában tehát nem a hatályos joganyag és az ahhoz kapcsolódó bírói gyakorlat bemutatása áll, hanem annak taglalása, hogy mik azok a kommunikatív-diszkurzív folyamatok, amelyek meghatározzák az élő jog bonyolult szövetét, és ezt a szövetet az arra jogosult nyelvhasználók (a jogalkotó és a bíróságok) miként alkotják meg közösen. Másképpen szólva: milyen értelmezési stratégiákon keresztül válik valamely jogértelmezés az élő jog részévé vagy éppen ennek egy lehetséges alternatívája miért nem.

III. Az értekezés tézisei

1.

A jogalkotó a jogrendünket 2020. április 1-jétől a (korlátozott) precedensrendszerbe sorolta. E „névváltoztatás” alapján a bírói jogértelmezés kérdéseire az eddigieknél is nagyobb figyelmet kell fordítanunk, nem mellőzhető tehát az „élő jog” alaposabb vizsgálata. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a szövegjog tartalmát milyen nyelvi pragmatikai faktorok határozzák meg, nemcsak nyelvelméleti kérdés, hanem a hazai jogéletben felértékelődő bírói jogértelmezés időszerű kérdései közé tartozik. Ezáltal ugyanis közelebb kerülünk a korlátozott precedensrendszer megértéséhez.

2.

A pragmatika nyelvszkepticizmusa realisabb nyelvelméleti kiindulópontot ad a jogszövegek működésének megragadásához, mint a hagyományos szövegű jogszöveg-értelmezési paradigmák. A pragmatika elveti a nyelvhasználók abbéli képességébe vetett nagyfokú bizalmat, hogy sikeresen és akadálymentesen kommunikálunk. Így nemcsak a nyelv teljesítőképességét kérdőjelezi meg, de nem becsüli túl a jogalkotó nyelvi kompetenciáit sem. Azt vallja, hogy a jelentésképződésben döntő szerepe van a kontextusoknak, a pragmatikai következtetéseknek, az előfeltevéseknek, az implikált tartalmaknak. Ha tehát egy jogszöveg szemantikai-nyelvtani tartalma világos, e pragmatikai faktorok a nyelvi tartalmat mégis elbizonytalaníthatják, meghatározatlanná tehetik. Azt állítom tehát, hogy ez a nyelvelméleti tudatosság a hazai jogrendben is elengedhetetlen a jog valós folyamatainak leírásához.

3.

Az alkotmánybíróági határozatokban visszatérő nyelvi fordulatok a hagyományos jogszemléletünk nyelvi lenyomatai. E határozatok érvelése gyakran alkalmazza a bíróság „eloldotta magát a jogszabály szövegétől”, vagy „túllépte a jogi norma nyelvi kereteit” érvelési klauzulákat. Ezek a paradigmaticus fordulatok egyfajta néma, reflektálatlan tudásként határozzák meg a jogszöveg-értelmezési gyakorlatainkat. Helyesebb volna e régi nyelvi klauzulák használatát átgondolni, és más nyelvi fordulatok mentén kialakítani az érveléseinket. Arra hivatkozni például, hogy a bíróság „eloldódott a jogszabály *céljától*”, vagy végső soron a „jog kommunikatív tartalmától”.

4.

A nyelvészeti pragmatika nyelvsemlelete és fogalomkészlete arra szorít minket, hogy a jogalkotás és a bírói jogértelmezés viszonyrendszerét újragondoljuk. A pragmatista jogszemlelet számára a *contra legem* jogértelmezés határai a hagyományos elgondolásainkhoz képest kijebb helyeződnek. A pragmatikának a nyelvi jelentésképződésről alkotott szemlelete és a jogszövegek jelentésrétegződéséről vallott felfogása éppen azt a kérdést árnyalja, hogy mi a *lex*, azaz mi a jog tartalma. Az Alaptörvény 28. cikke értelmében nem csupán a jogszövegek nyelvi tartalmát kell vizsgálni, a szemantikai tartalmon túl döntő jelentésképző ereje van a jogalkotó szándékolt tartalmainak és bíróságok által feltételezett tartalmaknak is.

5.

Az Alaptörvény 28. cikke arra szorít minket, hogy kísérletet tegyünk annak leírására, hogy a jogalkotói cél feltárásának milyen „legális technikái” vannak. Ez az igény különösen akkor jelentkezik, ha sem a jogszövegből, sem annak kísérszövegeiből (miniszteri indokolás, preambulum stb.) nem tárható fel a jogalkotói akarat. Ilyen esetekben működésbe léphetnek a jogalkalmazó feltételezései a jog kommunikatív tartalmát illetően. E feltevéseket a jogalkotó nyelvi cselekményei (jogszöveg-alkotás) megerősíthetik, vagy felülírhatják. A jogképződés gyakran ilyen, folyton mozgásban lévő, dinamikus interakciókban zajlik le.

6.

A rendesbíróóságok és a jogalkotó egymással stratégiai kommunikációt folytatnak. Ezzel az egyes megszokott következtetési mechanizmusaink (nyelvtani értelmezés, rendszertani értelmezés, logikai értelmezés) más értékelést nyernek. Amennyiben a bíróság mint stratégiai értelmező lép fel, az említett nyelvi „automatizmusok” alkalmazásától jogszerűen eltekinthet, ha a céljai eléréséhez mérten ezt igazolni tudja. Ezzel éppúgy jogot írhat, mint a jogalkotó.

IV. A disszertációban felhasznált válogatott szakirodalom

Ekins, Richard: *The Nature of Legislative Intent* (Oxford: University Press 2021) 196.

Fábián Áron: A joghézag problémája a pragmatika tükrében. in: *Állam- és Jogtudomány*. 2020/1, 44-65. (real.mtak.hu/109134/AJT_2020_01_03_FABIAN_pdf.)

Fröhlich Johanna: *Az alkotmányértelmezési módszerek igazolása*. PhD doktori értekezés. (2017)

Fröhlich Johanna: A nyelvfilozófia és az alkotmányértelmezés összefüggései. A szöveg korlátai és lehetőségei. *Századvég*. Új folyam, 66. szám - Kommunikáció (2012)

- Goodrich, Peter: *Legal Discourse. Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis* (New York: St. Martins 1987)
- Gyurik Zita: *A bűncselekmény elkövetésére irányuló szándék kinyilvánításának büntetőjogi értékelése.* (acta.bibl.u-szeged.hu/forum_discipulorum_2023_285-313.pdf.).
- Jakab András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*. 2011 86–94.
- Kenesei István: Jogi szemantika: problémafelvetés és kutatási program, *Világosság* 2003/11, 63-70
- Marmor, Andrei & Soames, Scott (ed.): *Philosophical Foundations of Language in the Law*. (Oxford: University Press 2011).
- Marmor, Andrei. *The Language of Law*. (Oxford: Oxford Press 2014)
- Menyhárd Attila: A polgári jog tudománya Magyarországon. in: *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal.* (szerk. Jakab András-Menyhárd Attila) (Budapest: HVG Orac 2015) 245-250.
- Pokol Béla: *A jog elmélete.* (Budapest: Rejtjel Kiadó 2001)
- Skoczeń, Izabela: *Implicatures within Legal Language* (Switzerland: Springer 2019)
- Tátrai Szilárd: *A nagy esernyőcsel, a pragmatikai szemlélet alkalmazásának lehetőségei.* real.mtak.hu, (letöltve: 2020.04.22.)
- Varga Mariann: Kétszám nem vett magához? A nem tagadószt tartalmazó eldöntendő kérdő mondatok szerepe a magyar büntetőperes bírósági tanúkihallgatásokban. In: *Jelentés és Nyelvhasználat*. 9/1 (2022).
- Vinnai Edina: *Nyelvhasználat a jogi eljárásban* (Miskolc: PhD értekezés 2011).
- Vinnai Edina: Beszédaktusok a büntetőjogban. In: *Miskolci Jogi Szemle: A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának folyóirata* 14:2. különszám, 2. kötet. (2019)
- Szabó Miklós: A jogi nyelv erőtere. in: *A jog nyelvi dimenziója.* (Miskolc 2015)
- Szabó Miklós: A szavak ura. In: (szerk. Szabó Miklós-Vinnai Edina) *A törvény szavai.* (Miskolc: Bíbor Kiadó 2018)
- Szabó Miklós: *Trivium. Grammatika, logika, retorika joghallgatók számára* (Miskolc: Bíbor 2001)
- Szabó Miklós - Varga Csaba (szerk.): *Jog és nyelv.* (Budapest: k.n. 2000).

V. A szerző disszertációval kapcsolatos publikációs listája

- Tahin Szabolcs: Bírói jogértelmezés és nyelvi pragmatika. *Magyar Jog*. 2020/5.
- Tahin Szabolcs: Az Alkotmánybíróság határozata a köztéri óriásplakát lefestését büntető kúriai határozatról. Paradox érvelési mintázatok a rendesbíróságok alapjogi szerepvállalásáról. in: *Jogesetek Magyarázata*.
- Tahin Szabolcs: A Kúria Jogegységi Panasz Tanácsának jogegységi panaszt visszautasító ötödik határozatáról. A jogszabályok kontextus nélküli olvasatáról. in: *Jogesetek Magyarázata*. 2021/2-3.
- Tahin Szabolcs: Az Alkotmánybíróság határozata a Budapest Környéki Törvényszék és a Váci Járásbíróság vad és személygépkocsi összeütközése tárgyában hozott ítéleteiről. A bírói jogértelmezés védelmében. in: *Jogesetek Magyarázata* 2022/1. 17–27.
- Tahin Szabolcs: Nyelvi pontosság és nyelvi kifejtettség a jogszövegekben, avagy mit tanulhatunk a nyelvi pragmatikától? Néhány gondolat a hazai jogértelmezés „nyelvi fordulatának” szükségességéről. *Jogesetek Magyarázata* 2022/4. 55-62.
- Tahin Szabolcs: A jogalkotó nyelvi cselekvéséről: Kimondott és ki nem mondott nyelvi tartalmak a jogszövegekben. *Magyar nyelvőr*. 147. 479-492. (2023)

Tahin, Szabolcs: A célszerű jogértelmezésről és határaitól. Jogelméleti szemle. 44-60. (2023)

Tahin Szabolcs: Dilemmák az objektív teleológiai jogértelmezés körül. Jogtudományi közlöny. 78: 3 pp. 125-133. (2023)

Tahin Szabolcs: A jogértelmezés kommunikatív természetéről. Társas jelentésképződés a jogban. *Magyar jogi nyelv* 2022/2. (2022)

Tahin Szabolcs: A „célszerűség” két arca: dilemmák a célelvű jogértelmezés kapcsán In: Miskolczi-Bodnár, Péter (szerk.) *XXIII. Jogász Doktoranduszok Országos Konferenciája* (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar 2022) 267-275.